

»Struken från listan«, olja på transparent papper, målades 1933, då Klee tvangs lämna Tyskland. Figurens plågade ansiktsuttryck vittnar om en djupare sorg och förtvivlan än Klee någonsin formulerat i skrift.

Paul Klees måleri

Ett språk av tecken – utlösningmekanismer för fantasin

■ Under ett besök på gamla Moderna museet, dvs Exercishuset på Skeppsholmen i Stockholm, fångades mitt intresse av en skolklass som fascinerat lyssnade till Carlo Derkert, i färd med att visa en tavla av Paul Klee. Jag stannade till och fick själv njuta av Derkerts fabulösa berättarkonst. Det som tidigare varit oförklarligt för mig framstod plötsligt som självklart. Han berättade om hur Klee utnyttjar ett språk som består av tecken, tecken som verkar som utlösningmekanismer för ens fantasi. I det ögonblick vi ser ett av Klees tecken ger vi det automatiskt dess mening utan att närmare begrunda dess form.

Efter denna briljanta föreläsning började jag intressera mig mer för Klee, en av de konstnärer, i synnerhet om de var judiska, som av företrädare för Hitler-Tyskland ansågs »sinnessjuka«. Man använde termen »entartet«, avarter, ursprungligen en term för att beskriva djur med förändrad arvs massa, och de konstnärer som utövade denna form av modern konst drabbades av regimens bannbulla.

Även om Klee var mycket flitig under hela sin konstnärsvägar – totalt producerade han ca 10 000 verk, varav hälften teckningar – var det under de tre sista åren av sitt liv, då han diagnostiserats med en obotlig sjukdom, som hans kreativitet exploderade i ett häpnads-

väckande stort antal verk i en helt ny stil.

Men först en liten biografi:

Paul Klee föddes 1879 nära Bern i Schweiz. Hans far var född i Tyskland och hade behållit sitt tyska medborgarskap. Sonen registrerades därför som tysk medborgare, trots att han växte upp i Schweiz och att hans mor var schweizisk medborgare. Detta förhållande kom senare att få praktiska konsekvenser för Paul.

Musiken intog en stor plats i familjen Klees liv; fadern var musiklektör, modern sångerska. Paul började spela fiol redan som sjuåring och blev vid elva års ålder upptagen som extraordinarie medlem i Berns musiksällskap. Pauls tecknarbegävnings understöddes dock inte nämnvärt av familjen. Snarare ansågs man att musiken var sonens framtid. Att Paul valde konstnärsvägar kan delvis ses som en revolt mot föräldrarna. Dock fortsatte han att vara musikintresserad i hela sitt liv.

Efter avslutad skolgång med studentexamen 1898 flyttade Paul Klee till München för att studera konst. Han blev dock inte antagen vid akademien utan tillrättades att skriva in sig vid en privat tecknarskola för att reparera sina bristande kunskaper i figurteckning. Föräldrarna blev besvikna, då de såg sig tvingade att

förlänga sonens ekonomiska stöd längre än planerat.

Av Klees dagböcker framgår att han inte var särskilt flitig i sin privatundervisning i teckning utan mer sökte sin egen identitet och svaret på livsfrågor. Under denna hektiska tid träffade han pianisten Lily Stumpf, som kom att bli hans hustru. Det skulle dock ta flera år innan de gifte sig, och de levde många år åtskilda, hemligt förlovade.

År 1900 blev Klee elev i måleri vid akademien. Under denna tid uppnådde han en viss skicklighet i teckning och etsningens teknik, men måleriet var fortfarande främmande för honom. Senare blev han djupt påverkad av Cézannes konst, »för mig mästaren framför andra«. Klees förenkling av konturer tyder på att han också påverkades av fauvisterna, av kritikerna kallade »les fauves«, vilddjuren.

År 1906 gifte sig Paul och Lily. Lily blev den som genom att ge privata pianolektioner fick försörja familjen. Paul utvecklades mycket långsamt och konfronterades mycket litet med den moderna konstens strömningar. När sonen Felix föddes 1907 blev Klee mer bunden att sköta hemmet. Musiken tog fortfarande mycket av hans tid i anspråk och kan också vara förklaringen till hans sena konstnärliga utveckling.

Familjen var bosatt i München, men

på somrarna vistades Paul och sonen hos föräldrarna i Bern. Han förde noggrann dagbok över sonens utveckling, vilket även kom att präglade hans konst och brukar förklaras som orsak till hans tidiga »barnsliga« konst. Vid denna tidpunkt hade Klee ännu inte upplevt några framgångar som konstnär.

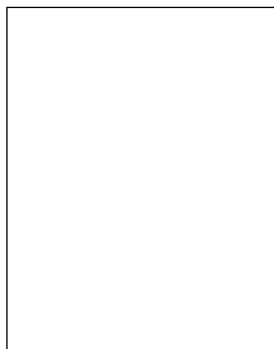
Avgörande för hans framtida utveckling blev när han 1911 träffade de tongivande konstnärerna i München, framför allt August Macke, Franz Marc och Wassily Kandinsky, som alla tillhörde gruppen »Der Blaue Reiter«. Genom dem upptäckte han samtidigt största konstnärer, särskilt Robert Delaunay, som han senare besökte i Paris. Klee tog starka intryck av dennes färgbehandling och känsla för färgens funktion. Delaunay hade lösgjort sig från kubismen; för honom var nu färgen det viktigaste objektet i bilden.

Denna tid innebar slutet på Klees lärdomstid; hans konstnärliga isolering var bruten. Han ägnade sig nu mest åt akvarellmåleri. Han ansåg att konst inte återger det synliga, utan synliggör. Han försökte sig även på oljemåleri men var fortfarande mer tecknare än målare. Hans mål var att vidga de hittillsvarande gränserna för den konstnärliga uttrycksförmågan.

Under en resa till Tunisien 1914 äg-

Klees sista tavla signerades aldrig. Den återfanns på hans staffli efter hans död 1940 och benämndes senare »Stilleben«.

Paul Klee – ett ansikte märkt av sjukdom. Bilden är hämtad ur Philip Sandbloms bok »Skapande och sjukdom«.

nade han sig åt akvarellmåleri och teckning. »Det viktigaste resan givit mig fanns inom mig djupt inne, men färdigt att när som helst nå upp till ytan. Färgen har mig. Jag behöver inte vidare jaga den. Den har mig för alltid, det vet jag. Detta är det lyckliga ögonblickets essens. Jag och färgen är ett. Jag är målare.«

Klees första försäljningsframgång kom 1917, mitt under första världskriget. Han var ensam i München, då både Marc och Macke var inkallade till fronten, där de senare stupade, och Kandinsky återvänt till Ryssland. År 1916 blev Klee inkallad, trots sin ålder. Han slapp dock att sändas ut i kriget; han fick i stället ägna sig åt att måla flygplan!

Efter sina försäljningsframgångar blev Klee hyllad som den störste levande tyske konstnären efter Marc. Han hade nu blivit en berömd person; två monografier hade utkommit om hans konst. När han blev inbjuden att bli lärare vid Bauhaus-skolan i Weimar accepterade

han detta uppdrag, främst på grund av att han skulle få en fast inkomst och fri bostad. Klee var mycket ekonomiskt lagd, och när Oskar Schlemmer, tysk målare och lärare i modern scendekor vid skolan, hämtade honom vid järnvägsstationen i Weimar var hans första fråga: »Säg mig, Herr Schlemmer, vad är priset på kött här i Weimar?«

Walter Gropius, Bauhaus-skolans grundare, eftersträvade en samverkan mellan konst och ändamålsenlighet, en inriktning som många kritiserade. Klee bekände sig dock öppet till Bauhaus-skolans idéer. Han såg konfrontation mellan olika förhållningssätt som något positivt:

»Jag välkomnar det faktum att så olika krafter samverkar inom ramen för vårt Bauhaus. Jag bejakar även när dessa krafter kämpar mot varandra, förutsatt att denna kamp yttar sig i arbetets form.«

Trots detta blev Klee anklagad för bristande kollegialt uppträdande, då han ofta inte uppfyllde sina lärarförpliktelser. Då han 1930 erbjöds en professur i Düsseldorf tackade han med förtjusning ja.

Klee hade blivit varnad för den tilltagande nazismen men ville inte lyssna. Han kände sig som en god tysk patriot. Han blev av nazisterna anklagad för att vara en typisk galicisk jude men framhöll själv att hans orientaliska utseende berodde på att hans mormor hade haft ett förhållande med en algerier. Han bad sina föräldrar om ett intyg på att han inte var av judisk härkomst. Han fick dock inte någon glädje av »renhetsintyget«, då han avskedades från sin professur på grund av sina tidigare radikala politiska åsikter. Han emigrerade då med familjen till Schweiz och sökte där medborgarskap. Han följde därifrån den politiska utvecklingen i Tyskland med sorg och oro.

Klee blev offentligt uttraderad i Tyskland, eftersom han sågs som en viktig representant för »Die entartete Kunst«. Under denna tid målade han »Struken från listan«. Bildens dova färger och plågade ansiktsuttryck vittnar om en djupare sorg och förtvivlan än Klee någonsin formulerat i skrift.

Klees sista år blev mycket svåra. År 1935, i samband med att han fick mässling, ställdes diagnosen progressiv sklerodermi, en obotlig sjukdom. Han blev uttorkad och hans matstrupe förlorade sin elasticitet. Han kunde inte längre svälja fast föda, utan blev helt beroende av flytande kost. Han måste sluta röka, och han kunde inte längre spela fiol. Hjärtat blev svagare, han

magrade, huden stramadades åt och hans utseende förändrades, vilket man tydligt kan se på fotografier tagna omkring 1939–1940.

Under 1936 utförde Klee endast några få verk, men plötsligt – mellan 1937 och 1940 – skapade han ett häpnadsväckande stort antal verk i en helt ny stil. Linjer förvandlades till band, och hans färger blev starka och vibrerande.

År 1939 ansökte Klee åter om schweiziskt medborgarskap, men några få veckor innan hans ärende skulle slutbehandlas avled han, i juni 1940. Hans sista målning, som kom att kallas »Stilleben«, blev aldrig signerad. Den stod kvar på staffliet då han dog.

Paul Klee är gravsatt på kyrkogården i Bern.

Erik Vinnars
professor, Stockholm

Referenser

- Bergström I. Konsten kan aldrig vara sjuk – möjligen människan som skapat den. *Läkartidningen* 2000;97:2340-9.
- Chevalier D. Klee. Naefels, Switzerland: Bonfini Press Corporation; 1979.
- Droste M. Bauhaus 1919–1933. Köln: Benedikt Taschen Verlag GmbH & Co; 1990.
- Partsch S. Paul Klee. Köln: Benedikt Taschen Verlag GmbH & Co; 1991.
- Paul Klee. Malmö konsthalls katalog nr 144; 1991.
- Sandblom P. Skapande och sjukdom. Hur lidande påverkar litteratur, konst och musik. Södertälje: Bokförlaget Fingraf; 1993.

Särtryck

Läkartidningen

Boken "Mannen bakom syndromet" har fått en efterföljare: "Kvinnorna och männen bakom syndromen" med 70 artiklar som publicerats i *Läkartidningen* under 1990–1996. Den tar upp namn som Asperger, Bichat, Fanconi och Waldenström. Här finns också män "bakom metoden", exempelvis Doppler och Röntgen.

Denna nya bok omfattar 248 sidor och är rikt illustrerad, även med färgbilder. Därtill finns en sammanställning (i förminskat utförande) av de uppskattade tidningsomslag som hör till serien.

Priset är 210 kronor

Kvinnorna och männen bakom syndromen

Beställer härmed.....ex
av boken

.....
namn

.....
adress

.....
postnummer

.....
postadress

Insändes till **Läkartidningen**
Box 5603
114 86 Stockholm

Faxnummer: **08-20 74 35**

www.lakartidningen.se
under särtryck, böcker